

Η μόρφωση ως προνόμιο και ταξικό φραγμός

«στο 'πα και στο ξαναλέω, μη μου γράφεις γράμματα, γιατί γράμματα δεν ξέρω, κι αρχινώ τα κλάματα»

Εισαγωγή

Η πρόσβαση στην εκπαίδευση αποτελεί κεντρικό θέμα των τεσσάρων βιβλίων της Φεράντε (κυκλοφορούν στα ελληνικά από τις εκδόσεις Πατάκη σε μετάφραση της Δ. Δότση) τα οποία διαδραματίζονται σε μια φτωχογειτονιά της Νάπολης αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Οι συνθήκες παρουσιάζουν μεγάλες ομοιότητες με αυτές που επικρατούν την ίδια εποχή στην Ελλάδα. Οι βασικές ηρωίδες της Φεράντε ανήκουν σε μια γενιά της οποίας ένα σημαντικό ποσοστό, κυρίως γυναίκες, είναι και στην Ελλάδα αναλφάβητο ή, όπως λέμε, «του δημοτικού».

Είναι μάλλον αυτονόητο και γνωστό πως η ταξική προέλευση και το φύλο αποτελούσαν και αποτελούν σε ένα βαθμό και σήμερα, καθοριστικούς παράγοντες προκειμένου να έχει κανείς πρόσβαση στην εκπαίδευση και τη μόρφωση. Η Φεράντε όμως πάει ένα βήμα παραπέρα και καταπιάνεται πρισματικά με ένα θέμα που, ως εκπαιδευτικό και ως άνθρωπο ενταγμένο στην αριστερά, με έχει απασχολήσει ιδιαίτερα: με το πώς **η μόρφωση, εφόσον αποκτηθεί, αποτελεί προνόμιο και ταξικό φραγμό, ο οποίος λειτουργεί αυτόνομα και ανεξάρτητα από τα χρήματα.**

Στην Ελλάδα, το επάγγελμα του εκπαιδευτικού απαξιώνεται χρόνο με το χρόνο. Σ' αυτό συμβάλλει, μεταξύ άλλων, η συντονισμένη μιντιακή προπαγάνδα που παρουσιάζει τους καθηγητές ως τεμπέληδες που φοβούνται να αξιολογηθούν και είναι υπεύθυνοι για τα δεινά της εκπαίδευσης. Είναι επίσης ένα επάγγελμα κακοπληρωμένο, ταλαιπωρημένο, με γερασμένο πληθυσμό. Παρόλα αυτά, διατηρεί ενίοτε κάτι από την παλιά του αίγλη: ο καθηγητής, είναι κατά τεκμήριο μορφωμένος, άρα ανήκει σε κοινωνικό στρώμα ανώτερο από αυτό του χειρώνακτα, του μικρέμπορα, της κομμώτριας, της νυχούς, έστω και αν τα επαγγέλματα αυτά είναι κατά βάση πιο προσοδοφόρα (και βέβαια δεν αποκλείεται τα επαγγέλματα αυτά να ασκούνται από πτυχιούχους, αλλά αυτό είναι ένα άλλο θέμα). Αυτό αντανakλάται στην συμπεριφορά τόσο των μαθητών όσο και των γονέων, ειδικά στα σχολεία που βρίσκονται σε περιοχές με μεταναστευτικό πληθυσμό, και έχει δύο όψεις: από την μία υπάρχει

ένας σεβασμός για τον δάσκαλο, για την μόρφωσή του, για την θέση του, από την άλλη υπάρχει ένας θυμός για το προνόμιό του και για έναν ελιτισμό που δίκαια ή άδικα του καταλογίζεται.

Με αυτές ακριβώς τις δύο όψεις, οι οποίες έχουν όχι μόνο κοινωνικό αλλά και πολιτικό περιεχόμενο, καταπιάνεται η Φεράντε.

Και είναι βαθιά πολιτικό το θέμα γιατί ο πολιτικός χώρος της αριστεράς, ιδίως της λεγόμενης «ανανεωτικής», τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, είναι ένας χώρος στο οποίο εντάσσονται άνθρωποι κατεξοχήν μορφωμένοι – άρα άνθρωποι που φέρουν ένα προνόμιο. Ένα προνόμιο το οποίο τους διαφοροποιεί και τους αποξενώνει από ένα κομμάτι της κοινωνίας το οποίο δεν διαθέτει το κατά Μπουρντιέ Μορφωτικό Κεφάλαιο, με αποτέλεσμα να μειώνει ή και να αποστερεί από την αριστερά την λαϊκότητα και την κοινωνική της γείωση. Σ' αυτό βέβαια δεν είναι αμέτοχος ένας κάποιος ελιτισμός της αριστεράς η οποία συχνά αναλαμβάνει είτε το ρόλο της επαναστατικής πρωτοπορίας είτε το ρόλο του αποτιμητή της στάσης των λαϊκών στρωμάτων. Και καθώς θεωρώ αυτή την αποκοπή της αριστεράς από τα κοινωνικά στρώματα που ισχυρίζεται ότι εκπροσωπεί τροχοπέδη στην μαζικοποίηση και αποτελεσματικότητα του αγώνα για την κοινωνική αλλαγή, θεωρώ τουλάχιστον χρήσιμο να αναγνωριστεί ο ρόλος της μόρφωσης ως προνομίου και ταξικού φραγμού προκειμένου να μπορέσουμε, ίσως, να σκεφτούμε τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος.

Παράλληλα, παρατηρείται μια ολοένα μεγαλύτερη απαξίωση της μόρφωσης και των επιστημών, ένας αντιδιανοουμενισμός που εργαλειοποιείται από την ακροδεξιά προκειμένου να κερδηθούν πόντοι λαϊκότητας. Ο αντιδιανοουμενισμός σχετίζεται με την αναγόρευση της οικονομικής ευμάρειας σε μοναδικό κριτήριο επιτυχίας. Επιπλέον συνδέεται με την αντι-woke προπαγάνδα. Έτσι, οι σύγχρονοι αριστεροί διανοούμενοι, υπόκεινται ενίοτε στην απαξίωση ή και στη χλεύη του κυρίαρχου συστήματος, κατηγορούνται για έλλειψη επαφής με την πραγματικότητα που βιώνουν τα λαϊκά στρώματα και για ελιτισμό – όχι εντελώς αδικαιολόγητα.

Τετραλογία της Νάπολης

Βιβλίο Πρώτο - Η υπέροχη φίλη μου

Στο έργο της Φεράντε παρακολουθούμε την ζωή δύο γυναικών που είναι φίλες μεταξύ τους και μεγαλώνουν στην ίδια φτωχογειτονιά, αλλά και του κύκλου των ανθρώπων που τις περιβάλλουν, από την παιδική τους ηλικία μέχρι την ωριμότητα. Και οι δύο γυναίκες είναι έξυπνες και με έφεση στα «γράμματα» αλλά μόνο η μία εκ των δύο, η Έλενα, έχει την ευκαιρία να συνεχίσει στη δευτεροβάθμια και μετά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, παρά τις πολλές δυσκολίες. Η άλλη, η Λίλα (ή Λίνα), αναγκάζεται να εργαστεί από πολύ μικρή και παντρεύεται στα 16 με έναν σχετικά ευκατάστατο, για τα δεδομένα της γειτονιάς, νέο έμπορο.

Ο λόγος που η Λίλα δεν καταφέρνει να πάει στο γυμνάσιο, παρά τις εξαιρετικές της επιδόσεις στο δημοτικό, την εξυπνάδα και την φιλομάθειά της, δεν είναι μόνο η μεγάλη φτώχεια της οικογένειάς της - άλλωστε και η οικογένεια της Έλενας είναι εξίσου φτωχή. Περισσότερο από τη φτώχεια, εμπόδιο για τη Λίλα ήταν η νοοτροπία, η κουλτούρα, η έλλειψη μορφωτικού κεφαλαίου: ο τσαγκάρης πατέρας της θεωρεί τις σπουδές μια πολυτέλεια, κάτι περιττό, αταίριαστο για την τάξη του, και ακόμα πιο αταίριαστο για ένα κορίτσι. Αντίθετα ο πατέρας της Έλενας, που είναι δημόσιος υπάλληλος, εργάζεται στο κέντρο της πόλης και συναντάει μορφωμένους ανθρώπους, έχει διαφορετική νοοτροπία, και είναι περήφανος για τις επιτυχίες της κόρης του στο σχολείο.

Σήμερα, η πρόσβαση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση θεωρείται εν πολλοίς δεδομένη για όλα τα παιδιά, άλλωστε το γυμνάσιο είναι υποχρεωτικό. Παρόλα αυτά, δεν έχει εκλείψει η νοοτροπία που θέλει τα γράμματα να είναι περιττά, να είναι μια υπόθεση των αστών. Επιπλέον ένα τμήμα της εργατικής τάξης θεωρεί την μόρφωση ασύμβατη με την αρρενωπότητα, γι αυτό και βλέπουμε τα κορίτσια να έχουν στατιστικά καλύτερες σχολικές επιδόσεις από τα αγόρια.

Γράφει ο Εντουάρ Λουί απευθυνόμενος στον πατέρα του:

«Δεν σπούδασες. Το να παρατήσεις το σχολείο όσο πιο γρήγορα γινόταν ήταν ζήτημα ανδρισμού για σένα, ήταν ο κανόνας στον κόσμο που ζούσες: να είσαι αρσενικό, να μη συμπεριφέρεσαι σαν κορίτσι, να μην είσαι αδερφή.(...) Για σένα, το να φτιάξεις ένα αντρικό σώμα σήμαινε να αντιστέκεσαι στο σχολικό σύστημα, να μη δέχεσαι τις διαταγές, την Τάξη, κι ακόμα να μάχεσαι το σχολείο και την εξουσία που ενσάρκωνε»

(Εντουάρ Λουί, *«Ποιος σκότωσε τον πατέρα μου»* εκδόσεις Αντίποδες, 2022, σ. 28)

Επιστρέφοντας στο βιβλίο, καθώς η Έλενα πηγαίνει στο λύκειο και η Λίλα πιάνει δουλειά στο τσαγκαράδικο του πατέρα της, η στενή φιλία τους κλονίζεται, ενώ ο γάμος της Λίλας τις απομακρύνει ακόμα περισσότερο. Μέσα από την σχέση των κοριτσιών η Φεράντε σκιαγραφεί με ένταση και καθαρότητα το κοινωνικό και ταξικό ρήγμα που δημιουργεί η μόρφωση: η Έλενα, αν και φτωχή, ανεβαίνει κοινωνική τάξη μέσω της μόρφωσης. Η Λίλα, παρά τον πλούσιο γάμο, και παρά την επίμονη προσπάθειά της για αυτομόρφωση, παραμένει «λαϊκή», παρακατιανή, και, βέβαια, θυμωμένη για το προνόμιο που στερήθηκε. Ο θυμός, το παράπονο, ο εγωισμός και η ζήλεια ωθούν τη 16χρονη Λίλα να προσπαθεί να απαξιώσει την ενασχόληση της Έλενα με τα γράμματα και να υπερτονίζει την αξία των υλικών αγαθών που εκείνη απολαμβάνει:

«Είπε στα ναπολιτάνικα: «Λενού, ακόμα χάνεις τον καιρό σου μ' αυτά τα πράγματα; Εμείς πετάμε πάνω σε μια πύρινη σφαίρα. Το κομμάτι που έχει κρυώσει επιπλέει στη λάβα. Πάνω σ' αυτό χτίζουμε κτίρια, γέφυρες και δρόμους. Κάθε τόσο η λάβα ξεπηδά από τον Βεζούβιο ή προκαλεί έναν σεισμό που

καταστρέφει τα πάντα. Παντού υπάρχουν μικρόβια που σε αρρωσταίνουν ή σε οδηγούν στον θάνατο. Γίνονται πόλεμοι. Η φτώχεια που μας περιβάλλει μας έχει κάνει όλους μοχθηρούς. Ανά πάσα στιγμή μπορεί να συμβεί κάτι που θα σε κάνει να υποφέρεις τόσο πολύ, ώστε ούτε τα δάκρυά σου δε θα σου φτάνουν. Κι εσύ τι κάνεις; Ένα μάθημα θεολογίας που σε κάνει ν' αναρωτιέσαι τι είναι το Άγιο Πνεύμα. Ας' το καλύτερα, ο διάβολος ήταν αυτός που επινόησε τον κόσμο κι όχι ο Πατήρ, ο Υιός και το Άγιο Πνεύμα. Θες να δεις το μαργαριταρένιο κολιέ που μου χάρισε ο Στέφανο;». Πάνω κάτω αυτά μου είπε, προκαλώντας μου σύγχυση. Και όχι μόνο στη συγκεκριμένη περίπτωση, μα όλο και πιο συχνά, ώσπου αυτό το ύφος της παγιώθηκε, έγινε η μόνιμη επωδός της για να με αντικρούει. Εάν εγώ έλεγα κάτι για την Αγία Τριάδα, εκείνη με λίγες βιαστικές ατάκες μα σχεδόν πάντα καλοπροαίρετες ακύρωνε κάθε πιθανή κουβέντα κι άρχιζε να μου δείχνει τα δώρα του Στέφανο. Το δαχτυλίδι των αρραβώνων τους, το κολιέ, κάποιο καινούριο ρούχο, ένα καπέλο, ενώ τα πράγματα που με πάθιαζαν, αυτά που μ' έκαναν να διαπρέπω μπροστά στους καθηγητές, οι οποίοι με θαύμαζαν για την εξυπνάδα μου, παραγκωνίζονταν ως ανούσια. Κι εγώ άφηνα κατά μέρος ιδέες, βιβλία.» (1^ο βιβλίο σ. 357)

Στο παραπάνω απόσπασμα βλέπουμε κάτι περισσότερο από την σύγκριση της γνώσης με τα υλικά αγαθά: βλέπουμε την απαισιοδοξία, τον μηδενισμό, την αίσθηση ματαιότητας που συχνά χαρακτηρίζει τον τρόπο σκέψης των ανθρώπων που «δεν έχουν στον ήλιο μοίρα». Που τους λείπει το όραμα και η προοπτική ενός καλύτερου κόσμου, αλλά και η προοπτική μιας προσωπικής διεξόδου από το κοινωνικό περιθώριο. Το περιγράφει εύστοχα ο Λεξ με το στίχο «Ο κύκλος μου είναι κάφροι, ταλαιπωρημένα άνθη που ζούνε μες στου ανθοπωλείου το πιο σκονισμένο ράφι Όλοι τους ζουν απ' τις γωνίες, στρογγυλό είναι το μηδέν, τους αηδιάσανε οι μεν τους ξενερώσανε οι δεν» Το ζούμε μέσα στα σχολεία, ίσως περισσότερο από ποτέ αυτές τις τελευταίες δεκαετίες της κρίσης, με τους έφηβους και τις έφηβες να μην εμπιστεύονται κανέναν και τίποτα και να επιδιώκουν την επιτυχία με οικονομικούς όρους, ατομικά, και χωρίς ηθικούς φραγμούς.

Αυτή η απαισιοδοξία, η έλλειψη προοπτικής, εμπιστοσύνης και πίστης, είναι ίσως ο μεγαλύτερος ανασταλτικός παράγοντας κάθε αγώνα για κοινωνική αλλαγή.

Βιβλίο Δεύτερο - Το νέο όνομα

Στη συνέχεια της ιστορίας η Έλενα γίνεται προστατευόμενη και αγαπημένη μιας προοδευτικής καθηγήτριας, της Γκαλιάνι, και μέσω αυτής μπαίνει σε ένα κύκλο αριστερών διανοούμενων της Νάπολης. Ένα βράδυ, σε ένα πάρτι στο σπίτι της καθηγήτριας Γκαλιάνι, διαδραματίζεται μία από τις πιο συγκλονιστικές και τις πιο συμβολικές, για το θέμα που πραγματεύομαι εδώ, σκηνές του έργου. Η Λίλα ζητάει από την Έλενα να την πάρει μαζί της στο πάρτι, σε μια προσπάθεια να γευτεί λίγο από το προνόμιο που στερήθηκε. Εκεί διαπιστώνει ότι αφενός δυσκολεύεται να ανταποκριθεί στο επίπεδο

των συζητήσεων, αφετέρου οι παρευρισκόμενοι την αγνοούν. Η συνήθως πιο θαμπή Έλενα λάμπει, ενώ η συνήθως λαμπερή, στους δικούς τους κύκλους, Λίλα, γίνεται θαμπή.

«Το πόσο κακό της είχε κάνει αυτή η βραδιά το έμαθα αργότερα από τα τετράδιά της. Παραδεχόταν ότι εκείνη μου είχε ζητήσει να με συνοδέψει. Παραδεχόταν πως πίστευε ότι θα μπορούσε να ξεφύγει από το παντοπωλείο έστω για ένα βράδυ και να περάσει καλά μαζί μου, να συμμετάσχει σ' εκείνη την ξαφνική διεύρυνση του κόσμου μου, να γνωρίσει την καθηγήτρια Γκαλιάνι, να της μιλήσει.

Παραδεχόταν πως νόμιζε ότι ήξερε πως να κάνει καλή εντύπωση. Παραδεχόταν πως ήταν σίγουρη ότι άρεσε στους άντρες, πάντοτε άρεσε. Όμως ένιωσε πως δεν είχε τι να πει, πως ήταν άχαρη, χωρίς τρόπους, χωρίς ομορφιά. Απαριθμούσε λεπτομέρειες: ακόμη κι όταν ήμασταν η μία πλάι στην άλλη,

όλοι επέλεγαν να δώσουν το λόγο μόνο σ' εμένα.» (2^ο βιβλίο σ.196)

Ενώ η Λίλα νιώθει να την αγνοούν -και πόσοι δεν έχουμε νιώσει παρόμοια όταν προσπαθούμε να εισέλθουμε στους κύκλους της αριστερής ιντελιγκέντσιας άραγε; - οι συζητήσεις που αφορούν στην κοινωνική αλλαγή της φαίνονται θεωρητικές, αόριστες, απομακρυσμένες από την πραγματικότητα της ζωής των εργατικών στρωμάτων. «Πολιτικούς» που λέει κι ο Σαββόπουλος. Ταυτόχρονα, το σπίτι της Γκαλιάνι μαρτυρά αστική καταγωγή, κληρονομημένο πλούτο και κληρονομημένο μορφωτικό και πολιτιστικό κεφάλαιο. Αυτό που για τη Λίλα ήταν απρόσιτο και για την Έλενα κατακτημένο με θυσίες, για τους κατοίκους αυτού του σπιτιού ήταν αυτονόητο. Η Λίλα ασφυκτιά και θέλει να φύγει. Καλεί τον άντρα της να τις πάρει, και μέσα στο αυτοκίνητο επιτίθεται στην Έλενα με λόγια σκληρά, τη χλευάζει και την πληγώνει. Η μορφή της συμπυκνώνει σε μια σκηνή ένα τμήμα της εργατικής τάξης που αγανακτεί με την αριστερά, με τη λεγόμενη «βραχμανική αριστερά» συγκεκριμένα, με τον σνομπισμό της και με την αοριστολογία της, με το προνόμιο που -δεν καταλαβαίνει καν ότι - κουβαλάει. Και στρέφεται εναντίον της:

«Άρχισε με το που κάθισε στο αυτοκίνητο, όταν ο άντρας της τη ρώτησε κακόκεφος αν είχαμε περάσει καλά. (...) Και τότε εκείνη άρχισε σιγά σιγά να με πληγώνει. Είπε στα ναπολιτάνικα ότι δεν είχε βαρεθεί τόσο ποτέ ξανά στη ζωή της. (...) Ακόμα και τηλεόραση να βλέπανε, είπε, θα ήταν πιο διασκεδαστικό από το να περάσει το χρόνο της μ' αυτά τα σιχάματα. Δεν υπήρχε ούτε ένα τόσο δα πράγμα εκεί μέσα, ένα αντικείμενο, ένας πίνακας, που να το αγόρασαν μόνοι τους. Τα έπιπλα είναι εκατό χρόνων. Το σπίτι τουλάχιστον τριακοσίων. Τα βιβλία, ναι, μερικά είναι καινούρια, αλλά κάποια άλλα είναι παμπάλαια, έχουν τόση σκόνη, που ποιος ξέρει πόσο καιρό έχουν να τα ξεφυλλίσουν, παλιά βιβλία νομικής, ιστορίας, επιστημών, πολιτικής. Σ' αυτό το σπίτι διάβασαν και σπούδασαν οι πατεράδες, οι παππούδες και οι προπαππούδες τους. Εδώ και εκατοντάδες χρόνια όλοι τους είναι το λιγότερο δικηγόροι, γιατροί, καθηγητές. Γι' αυτό μιλάνε όλοι έτσι, γι' αυτό ντύνονται έτσι και τρώνε έτσι και κινούνται έτσι. Επειδή εκεί γεννήθηκαν. Όμως στο κεφάλι τους δεν έχουν ούτε μια δική τους σκέψη που να έκαναν τον κόπο να τη σκεφτούν μόνοι τους. Ξέρουν τα πάντα και δεν ξέρουν

τίποτα. Φίλησε τον άντρα της στο λαιμό, του ίσιωσε τα μαλλιά με τα ακροδάχτυλά της. Αν είχε έρθει εκεί πάνω, Στέφανο, θα έβλεπες μόνο παπαγάλους που κάνουν κοκορικό κοκορικό. Δε θα καταλάβαινες γρυ απ' ότι έλεγαν, άσε που ούτε καν μεταξύ τους δεν καταλαβαίνονται αυτοί. Εσύ ξέρεις τι είναι η OAS, ξέρεις τι σημαίνει άνοιγμα στα αριστερά; Την επόμενη φορά μην πάρεις μαζί σου εμένα Λενού, πάρε τον Πασκουάλε και μέχρι να πεις κύμινο, να δεις πως θα τους έχει βάλει στη θέση τους. Χιμπατζήδες που αντί να κατουράνε και να χέζουν στο χώμα, πάνε σε καμπινέδες και γι' αυτό έχουν καβαλήσει το καλάμι και λένε τι πρέπει να γίνει στην Κίνα, τι στην Αλβανία, τι στη Γαλλία και τι στην Κατάγκα. Κι εσύ, Λένα, στο λέω για να προσέχεις, κοντεύεις να γίνει ο παπαγάλος των παπαγάλων. Στράφηκε στον σύζυγό της γελώντας. Που να την άκουγες, του είπε. Έκανε τη φωνή της τσουτσού, τσουτσού. Για δείξε στο Στέφανο πως μιλάς μ' αυτούς. Εσύ κι ο γιος του Σαρρατόρε είστε τάλε κουάλε. Η παγκόσμια ταξιαρχία της ειρήνης. Εμείς έχουμε τις τεχνικές ικανότητες. Η πείνα, ο πόλεμος. Στ' αλήθεια τώρα, σου βγαίνει το λάδι στο σχολείο για να μιλάς σαν αυτόν; Όποιος ξέρει να λύνει τα προβλήματα εργάζεται για την ειρήνη. Συγχαρητήρια. Θυμάσαι πως έλυνε τα προβλήματα ο γιος του Σαρρατόρε; Και βέβαια το θυμάσαι και του δίνεις ακόμα σημασία; Θέλεις να γίνεις κι εσύ η μαριονέτα της γειτονιάς που θα δίνει την παράστασή της για να τη δέχεται στα σπίτια του αυτός ο κόσμος; Κι εμάς θέλετε να μας αφήσετε στα σκατά μας.» (2° βιβλίο σ. 197-198)

Μπορεί η Λίλα να γίνεται σκληρή και να έχει άδικο στον επικριτικό της λόγο απέναντι σε ανθρώπους που δεν έχουμε κανένα λόγο να αμφισβητήσουμε την ειλικρίνεια και τις καλές τους προθέσεις, αλλά που είναι το σημαντικό εδώ είναι η αίσθησή της ότι την αγνοούν, ότι δεν την υπολογίζουν, ότι, τελικά, θα την αφήσουν «στα σκατά» που είναι η ζωή της γιατί δεν κατανοούν αρκετά, δεν εμπλέκονται οι ίδιοι και, τελικά, δεν νοιάζονται αρκετά.

Η αριστερά θέλει να είναι - και θα έπρεπε να είναι - συμπεριληπτική. Στη θεωρία, όχι μόνο παλεύει για τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των γυναικών, των μεταναστών, των ΛΟΑΤΚΙ κ.λ.π., αλλά επιδιώκει και τη συνύπαρξη με όλους αυτούς στους ίδιους πολιτικούς και κοινωνικούς χώρους. Στην πράξη, πολλές φορές βλέπουμε συμπεριφορές αποκλεισμού. Από όλες τις κατηγορίες ανθρώπων, αυτοί που περισσότερο βιώνουν τον αποκλεισμό κατά την εμπειρία μου, είναι τα λαϊκά στρώματα - δηλαδή τα στρώματα που, όπως το λέει ο Ε. Λουί (σε συνέντευξη στην Εποχή, 2022), «είναι αποκλεισμένα από την πρόσβαση στο πολιτισμικό κεφάλαιο». Και ο αποκλεισμός αυτός συνίσταται, κατά τη γνώμη μου σε δύο βασικούς παράγοντες: Ο ένας είναι η χρήση μιας γλώσσας που είναι δυσνόητη, τόσο στον προφορικό λόγο όσο και σε μακροσκελή κείμενα γεμάτα θεωρητικές αναφορές, κείμενα που απαιτούν ένα ορισμένο μορφωτικό επίπεδο για να γίνουν κατανοητά. Ο άλλος είναι η άγνοια και η απαξίωση, έως και επίκριση, εκ μέρους των αριστερών διανοούμενων, στοιχείων της κουλτούρας των λαϊκών στρωμάτων (της «λαϊκής» μουσικής, της τηλεόρασης, του ποδοσφαίρου κλπ.).

Όταν η Έλενα τελειώνει το σχολείο καταφέρνει να κερδίσει μια υποτροφία και να συνεχίσει τις σπουδές της στη Scuola Normale της Πίζα, ένα ελίτ πανεπιστήμιο της Ιταλίας. Το χάσμα της απόστασης που έχει ήδη ανοίξει ανάμεσα στην ίδια και στη γειτονιά, αλλά και ανάμεσα στις δύο φίλες, γίνεται τώρα τεράστιο. Για την απόσταση αυτή μιλάει και ο Εντουάρ Λουί διηγούμενος τις πρώτες του μέρες στο λύκειο:

«Εκεί κατάλαβα πως υπήρχαν μορφές απόστασης πολύ πιο βαθιές και πολύ πιο περίπλοκες από τη γεωγραφική απόσταση. Το ξέρω τώρα, αν έβαζα χιλιάδες χιλιόμετρα ανάμεσα στα σώματά μας, πηγαίνοντας να ζήσω σε ένα χωριό στην άλλη άκρη του κόσμου, σε μια άλλη ήπειρο, δε θα ήμουν τόσο απομακρυσμένος από σένα όσο ήμουν περνώντας τις πόρτες αυτού του λυκείου που απείχε με το ζόρι τριάντα χιλιόμετρα από τον τόπο που γεννήθηκες» (Εντουάρ Λουί, «Αλλαγή: Μέθοδος» εκδόσεις Αντίποδες, 2022, σ. 41)

Ωστόσο, στην Πίζα βιώνει και η ίδια μια σειρά από διακρίσεις, οι οποίες οφείλονται εν μέρει στο φύλο της αλλά περισσότερο στην φτώχεια της και στην λαϊκή καταγωγή της. Η ναπολιτάνικη προφορά, το φτωχικό ντύσιμο, οι ελλείψεις σε μορφωτικό και πολιτισμικό κεφάλαιο, κάνουν τις σπουδές της δύσκολες και την απομονώνουν από τους συμφοιτητές και τις συμφοιτήτριές της. Δημιουργεί σχέση με έναν ευκατάστατο αριστερό φοιτητή ο οποίος την στηρίζει, της αγοράζει ρούχα, και της γνωρίζει έναν πιο άνετο τρόπο ζωής. Όταν αυτός φεύγει από την πόλη γνωρίζει τον Πιέτρο, ο οποίος στη συνέχεια γίνεται ο σύζυγός της. Με κανέναν από τους δύο δεν είναι ερωτευμένη, αλλά και οι δύο εκπροσωπούν γι αυτήν αυτό το οποίο θαυμάζει, αυτό στο οποίο προσπαθεί να φτάσει. Η Έλενα συμβιβάζεται στους περιορισμούς που επιβάλλει το φύλο και η καταγωγή της, αποδέχεται την κατωτερότητά της, καταστέλλει την φιλοδοξία της. Η Φεράντε παρουσιάζει εδώ μια στερεοτυπική κατάσταση για τις γυναίκες που προσπαθούν να ανελιχθούν κοινωνικά και επαγγελματικά, η οποία ίσχυε στα μέσα του προηγούμενου αιώνα αλλά δεν έχει εκλείψει ακόμα και σήμερα. Η μόρφωση, ειδικά για τις γυναίκες, και ειδικά για τις φτωχές γυναίκες, δεν είναι ικανή συνθήκη για την πλήρη και άνευ όρων χειραφέτησή τους.

Στο πρόσωπο του Πιέτρο συμπυκνώνονται πολλά από τα στοιχεία του αριστερού διανοούμενου αστού: είναι γιος ενός γνωστού πανεπιστημιακού καθηγητή και μιας δυναμικής και χειραφετημένης γυναίκας που ασχολείται με εκδόσεις, η αδερφή του είναι μια εκκεντρική φεμινίστρια που ζει σε ένα μεγάλο σπίτι – κοινόβιο στο Μιλάνο. Οι οικογένειά έχει πλούτο και επιρροή. Και βέβαια, είναι όλοι αριστεροί. Ο Πιέτρο είναι ένας έντιμος και σοβαρός άνθρωπος, δοσμένος στην ακαδημαϊκή του καριέρα. Από την στιγμή που αποκτούν παιδιά, και παρά τις υποτιθέμενες προοδευτικές αντιλήψεις του ζευγαριού, η φροντίδα του νοικοκυριού και των παιδιών περνάει αποκλειστικά στην Έλενα η οποία αφήνει κατά

μέρος την συγγραφική της καριέρα (έχει ήδη εκδώσει ένα βιβλίο) σχεδόν αδιαμαρτύρητα. Εκτός αυτού, συχνά της μιλάει με τόνο υποτιμητικό. Σιγά σιγά η Έλενα αγανακτεί και συνειδητοποιεί την έννοια του προνομίου:

«Και τότε υποψιαζόμουν πως τα λόγια που μου είχε ξεστομίσει πριν από καιρό (σκάσε, μόνο με κλισέ ξέρεις να μιλάς) δεν ήταν απλώς ένα ξέσπασμα της στιγμής, αλλά μαρτυρούσαν πως εν ολίγοις δε με θεωρούσε ικανή να σταθώ σε μια σοβαρή κουβέντα. Αυτό με εξαγρίωνε, με έθλιβε, η κακία μου φούντωνε, ιδίως επειδή ήξερα πως μέσα μου παρέπαια ανάμεσα σε αντικρουόμενα συναισθήματα, τα οποία θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής: αυτό που έκανε επίπονες τις σπουδές για κάποιους (για μένα, λόγου χάριν) και σχεδόν παιχνιδάκι για μερικούς άλλους (για τον Πιέτρο, λόγου χάριν) ήταν η ανισότητα. Κι από την άλλη, ανισότητα ή όχι έπρεπε να σπουδάσουμε, και μάλιστα να είμαστε καλοί, ή μάλλον, πολύ καλοί: ήμουν περήφανη για την πορεία μου, για τις ικανότητες που είχα αποδείξει ότι διέθετα και αρνιόμουν να πιστέψω ότι όλος αυτός ο κόπος μου ήταν μάταιος ή υπό μία έννοια κουτός. Κι όμως με τον Πιέτρο, για κάποιον άγνωστο λόγο, αισθανόμουν την αδικία της ανισότητας. Του έλεγα: «συμπεριφέρεσαι λες κι έχεις μπροστά σου φοιτητές ίσους μεταξύ τους, δεν είναι όμως έτσι, πρόκειται για μια μορφή σαδισμού να απαιτείς τα ίδια αποτελέσματα από παιδιά που δεν είχαν τις ίδιες ευκαιρίες.» (3ο βιβλίο σ. 319)

Και ενώ η Έλενα ζει τη ζωή της ως σύζυγος κυρίου καθηγητή, μητέρα και νοικοκυρά στη Φλωρεντία, η Λίλα παραμένει στη Νάπολη και χειραφετείται μέσα από μια συναρπαστική πορεία ζωής. Ερωτεύεται τον Νίνο, χωρίζει τον σύζυγό της, στη συνέχεια χωρίζει και με τον Νίνο, πιάνει δουλειά σε ένα εργοστάσιο, συγκατοικεί με τον παιδικό τους φίλο Εντζο. Η Λίλα γυρίζει την πλάτη της στην οικονομική άνεση που της παρείχε ο γάμος της και επιλέγει το δύσκολο δρόμο της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας. Εντάσσεται πλέον στην εργατική τάξη. Διατηρεί την επαφή της με τα παιδιά της γειτονιάς, δεν ντρέπεται και δεν αρνείται την καταγωγή της. Ο Εντζο και ο Πασκουάλε είναι μέλη του κομμουνιστικού κόμματος. Ο Πασκουάλε, που διευθύνει μια οργάνωση βάσης, προσπαθεί να στρατολογήσει την Λίλα, η οποία είναι όπως πάντα επιφυλακτική. Την καλεί, λοιπόν, σε μια συνεδρίαση, όπου διαδραματίζεται μια ακόμα πολύ σημαντική για το θέμα μας σκηνή του έργου η οποία καταδεικνύει το χάσμα ανάμεσα στην εργατική τάξη και την αριστερή διανόηση, μόνο που τώρα έχουμε αλλαγή συσχετισμών, μιας και στην συνεδρίαση αυτή οι εργάτες ηγεμονεύουν.

«Οι σπουδαστές έβγαζαν λόγους που στα αυτιά της (της Λίλα) ακούγονταν επικριτικοί, είχαν ένα υποτακτικό ύφος που ερχόταν σε αντίθεση με τις εξυπνακίστικες φράσεις τους. Επίσης, το τροπάριό τους ήταν ίδιο κι απaráλλαχτο: είμαστε εδώ για να μάθουμε από εσάς, εννοώντας τους εργάτες. Στην πραγματικότητα όμως ξεδίπλωναν ξεκάθαρα τις ιδέες τους περί κεφαλαίου, εκμετάλλευσης, προδοσίας της σοσιαλδημοκρατίας και της εφαρμογής της πάλης των τάξεων.» (3ο βιβλίο σ. 146)

Όπως τους παρουσιάζει η Φεράντε, οι σπουδαστές, που εκπροσωπούν εδώ την αριστερή διανόηση, δεν ακούν πραγματικά τους εργάτες, υποκρίνονται ότι ακούν προσπαθώντας να επιβεβαιώσουν και να νομιμοποιήσουν αλλά και να μεταδώσουν τις προαποφασισμένες ιδέες και απόψεις τους.

«Στο τέλος, εντελώς απροειδοποίητα, (ο Πασκουάλε) έβαλε στο χορό και τη Λίλα. Την παρουσίασε με το ονοματεπώνυμό της, την αποκάλεσε συντρόφισσα εργάτρια που δούλευε σ' ένα μικρό εργοστάσιο τροφίμων και της έπλεξε το εγκώμιο.

Η Λίλα συνοφρυώθηκε, έσμιξε τα μάτια, δεν της άρεσε που όλοι την κοίταζαν λες και ήταν κάποιο σπάνιο ζώο. Κι όταν, μετά τον Πασκουάλε, παρενέβη μια κοπέλα – η πρώτη από τις γυναίκες που πήρε το λόγο – εκνευρίστηκε ακόμη περισσότερο, κατ' αρχάς επειδή μιλούσε με ξύλινη γλώσσα, κατά δεύτερον επειδή την ανέφερε αρκετές φορές αποκαλώντας τη συντρόφισσα Τσερούλλο, κατά τρίτον επειδή τη γνώριζε: ήταν η Νάντια, η κόρη της καθηγήτριας Γκαλιάνι» (3ο βιβλίο σ. 146-147)

Η κόρη της καθηγήτριας στο σπίτι της οποίας η Λίλα είχε νιώσει να την αγνοούν και να την υποτιμούν, με την άνεση που της δίνει η καταγωγή της, με τον ξύλινο λόγο που έχει μάθει να χρησιμοποιεί, παίρνει το λόγο στη συγκέντρωση, και αναφέρεται στην Λίλα με έναν τρόπο που η ίδια εκλαμβάνει ως υποκριτικό σεβασμό. Εν τέλει η Λίλα ζητάει το λόγο «αποφασισμένη να πει τα δικά της για να μην νιώθει μειονεκτικά»

«Μίλησε για ώρα στα ιταλικά (...). Ξεκίνησε σιγά σιγά κι ύστερα συνέχισε μέσα στη σιωπή όλων με δυνατή φωνή. Είπε αστεειυόμενη ότι δεν ήξερε τίποτα για την εργατική τάξη. Είπε ότι ήξερε μόνο τις εργάτριες και τους εργάτες του εργοστασίου όπου δούλευε, άτομα από τα οποία δεν είχε κανείς να μάθει το παραμικρό πέρα από την αθλιότητα. Φαντάζεστε, ρώτησε, τι σημαίνει να περνάς οχτώ ώρες την ημέρα βουτηγμένος ως τη μέση στο νερό όπου βράζουν οι μορταδέλες; Φαντάζεστε τι σημαίνει να έχεις τα δάχτυλά σου γεμάτα πληγές επειδή ξεψαχνίζεις κόκαλα ζώων; Φαντάζεστε τι σημαίνει να μπαينوβγαίνεις στα ψυγεία με είκοσι βαθμούς κάτω από το μηδέν και να παίρνεις δέκα λιρέτες παραπάνω – δέκα λιρέτες – ως επίδομα ψύχους; Αν το φαντάζεστε, τι νομίζετε ότι μπορείτε να μάθετε απ' όλον αυτόν τον κόσμο που είναι αναγκασμένος να ζει έτσι; Οι εργάτριες πρέπει να δέχονται να τους πιάνουν τον κώλο οι προϊστάμενοι και οι συνάδελφοί τους και να μη βγάζουν κιχ. Όποτε καπνίζει του μικρού αφεντικού, όλο και κάποια πρέπει να τον ακολουθήσει στον θάλαμο ωρίμανσης, το ίδιο ακριβώς απαιτούσε από παλιά κι ο πατέρας του, πιθανόν κι ο παππούς του, κι εκεί, προτού σου ορμήσει, το ίδιο το αφεντικό σου αρχίζει το γνωστό και μη εξαιρετέο λογύδριό του σχετικά με το πόσο τον διεγείρει η μυρωδιά των αλλαντικών. Άντρες και γυναίκες υφίστανται σωματικές έρευνες, επειδή στην έξοδο υπάρχει κάτι που το αποκαλούν «επιλεκτικό» και που, αν ανάψει το κόκκινο κι όχι το πράσινο, πάει να πει ότι έχεις αρπάξει σαλάμια ή μορταδέλες. Το «επιλεκτικό» βρίσκεται στα χέρια του φύλακα, κατασκόπου του αφεντικού, που ανάβει το κόκκινο όχι

μόνο για τους πιθανούς κλέφτες, αλλά κυρίως για τα ωραία συνεσταλμένα κορίτσια και τους σπασαρχίδηδες. Αυτή είναι η κατάσταση στο εργοστάσιο που δουλεύω εγώ. Το συνδικάτο δεν έχει πάρει ποτέ θέση και οι εργάτες δεν είναι τίποτε άλλο πέρα από φτωχαδάκια θύματα εκβιασμού, που υπόκεινται στο νόμο του αφεντικού, δηλαδή εγώ σε πληρώνω κι άρα σε κατέχω, κατέχω τη ζωή σου, την οικογένειά σου κι ότι σε περιβάλλει, κι αν δεν κάνεις ότι σου λέω, θα σε καταστρέψω» (3ο βιβλίο σ. 147-148)

Ο λόγος της Λίλα, βιωματικός και απλός, είναι ένα χαστούκι πραγματικότητας, όπου συμπυκνώνονται όλα τα καίρια πολιτικά ζητήματα: εργοδοτική αυθαιρεσία, μειονεκτική θέση των γυναικών, συνδικαλισμός που είτε δεν μπορεί να βοηθήσει είτε ελέγχεται από τα αφεντικά, αδυναμία των εργατών να αντισταθούν και να βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής τους μόνοι τους.

Αυτό που λέει η Λίλα στους παρευρισκόμενους, δηλαδή στην οργανωμένη αριστερά, είναι ότι, δεν θέλουμε να μάθετε από μας, θέλουμε να μάθετε για εμάς, να νοιαστείτε για εμάς, να αγωνιστείτε για εμάς. Όπως ακριβώς το διατυπώνει ο Εντουάρ Λουί σε συνέντευξή του το 2024 (Jacobin.gr):

«Η μητέρα μου είναι μια γυναίκα της εργατικής τάξης, και δεν θέλει να μιλάει για τη φτώχεια, δεν θέλει να κάνει πολιτική συζήτηση γύρω από αυτό, είναι υπερβολικά εξαντλημένη από πενήντα χρόνια ζωής στη φτώχεια. Στο εργατικό περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσα, οι άνθρωποι συχνά έλεγαν ότι τα αριστερά κόμματα τους αγνοούσαν -«Κανείς δεν μιλάει για εμάς.» Δεν έλεγαν, «Θέλουμε να μιλήσουμε.» Έλεγαν, «Κανείς δεν μιλάει για εμάς.» Πολλοί άνθρωποι που υπέφεραν πολύ θέλουν να μιλήσουν άλλοι άνθρωποι για εκείνους. Αποτελεί μικροαστική φαντασίωση το να νομίζει κανείς ότι όλοι ονειρεύονται να μιλήσουν για τον εαυτό τους, να προσθέσουν κι αυτή την οδύνη σε όλες τις υπόλοιπες μορφές οδύνης από τις οποίες ήδη πέρασαν. Το πρόβλημα με το πολιτικό πεδίο σήμερα είναι ότι ελέγχεται όλο και περισσότερο από την αστική τάξη, και οι αστοί νομίζουν ότι ο φανταστικός τους κόσμος είναι ο πραγματικός κόσμος.»

Η αντίδραση στο λόγο της Λίλα ήταν σεβασμός ανάμικτος με αμηχανία. Μόνο η Νάντια της είπε «Μας έδωσες να καταλάβουμε πόση δουλειά έχουμε ακόμη μπροστά μας» και έδειξε να συμπάσχει αληθινά. Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμα και ο Έντζο και ο Πασκουάλε σοκαρίστηκαν και πληγώθηκαν από την συνειδητοποίηση του πόσο δεινή είναι η θέση των γυναικών εργατριών, πόσο εκτεθειμένες είναι στη σεξουαλική παρενόχληση και πόσο αβοήητες.

«(...)τώρα και οι δύο είχαν σκοτεινιάσει εξαιτίας των συνθηκών στις οποίες εργαζόταν εκείνη, δεν μπορούσαν να το αντέξουν. Έπρεπε να τα κρύβει όλα από τους άντρες. Προτιμούσαν να μην ξέρουν, προτιμούσαν να υποκρίνονται πως ό,τι συνέβαινε με την ανοχή των αφεντικών ως δια μαγείας δε

συνέβαινε στη γυναίκα που θεωρούσαν σημαντική στη ζωή τους και που – αυτή ήταν η ιδέα με την οποία είχαν μεγαλώσει – έπρεπε να προστατεύουν ακόμα και με κίνδυνο της ίδιας τους της ζωής. Μπροστά σε αυτή τη σιωπή η Λίλα εξοργίστηκε ακόμη περισσότερο.

«Άντε γαμηθείτε κι εσείς και η εργατική τάξη» είπε» (3ο βιβλίο σ. 149)

Στην εξέλιξη της ιστορίας ο Πασκουάλε και η Νάντια (η κόρη της καθηγήτριας Γκαλιάνι) γίνονται ζευγάρι και προσχωρούν σε πιο ακραίες μορφές αγώνα. Στο βιβλίο δεν γίνεται σαφές αν είναι μέλη κάποιας οργάνωσης ένοπλης πάλης ή δρουν μόνοι τους, αυτό που ξέρουμε είναι ότι ο Πασκουάλε καταζητείται, ότι η αδερφή του τον ψάχνει, και κάποια στιγμή εμφανίζεται μαζί με την Νάντια στο σπίτι της Έλενα και του Πιέτρο στη Φλωρεντία.

«Κουβαλούσαν μεγάλους στρατιωτικούς σάκους, εκείνος φορούσε ένα καπέλο της κακιάς ώρας πάνω από τον πυκνό όγκο των σγουρών του μαλλιών, που έπεφταν πάνω στην εξίσου πυκνή και σγουρή γενειάδα του, εκείνη φαινόταν αδυνατισμένη και κουρασμένη, είχε κάτι τεράστια μάτια σαν φοβισμένο κορίτσι που παριστάνει πως δε φοβάται. (...) Κατέλαβαν το σπίτι σκορπίζοντας τα πράγματά τους εδώ κι εκεί. Ο Πασκουάλε μιλούσε ακατάπαυστα, μεγαλόφωνα, σχεδόν πάντα στα ναπολιτάνικα. Στην αρχή μου φάνηκαν και οι δύο σαν ένα ευχάριστο διάλειμμα της πεζής μου καθημερινότητας. Πολύ σύντομα όμως αντιλήφθηκα ότι δεν άρεσαν στον Πιέτρο. Τον ενόχλησε που δεν μας τηλεφώνησαν πρώτα για να μας ενημερώσουν. Που συμπεριφέρονταν και οι δύο με υπερβολική άνεση. Η Νάντια έβγαλε τα παπούτσια της και ξάπλωσε στον καναπέ. Ο Πασκουάλε, φορώντας ακόμα το καπέλο του, άγγιζε αντικείμενα, ξεφύλλιζε βιβλία, πήρε από το ψυγείο μια μπύρα για κείνον και μία για τη Νάντια, χωρίς να ζητήσει την άδειά μου, την ήπια από το μπουκάλι και ρεύτηκε με τέτοιο τρόπο, που η Ντέντε έβαλε τα γέλια. (...) Η δουλειά; Ρώτησα τον Πασκουάλε. Εκείνος γέλασε: Φτάνει, αρκετά δούλεψα, τώρα θα ξεκουραστώ. Και έδειξε τα χέρια του στον Πιέτρο, απαίτησε να του τα δείξει κι εκείνος, έτριψε την παλάμη του στη δική του, λέγοντάς του: βλέπεις διαφορά; Ύστερα άρπαξε την Λόττα Κοντίνουα και χάιδεψε το δεξί του χέρι στην πρώτη σελίδα, υπερήφανος για τον ήχο που έβγαζε το χαρτί έτσι όπως το έτριβε στο τραχύ του χέρι, χαρούμενος λες κι είχε επινοήσει κάποιο καινούριο παιχνίδι. Ύστερα πρόσθεσε σχεδόν απειλητικά: Χωρίς αυτά τα άγρια χέρια, κύριε καθηγητά, δε θα υπήρχε ούτε μια καρέκλα, ούτε ένα κτίριο, ούτε ένα αυτοκίνητο, τίποτα, ούτε καν εσύ. Αν εμείς οι εργάτες σταματούσαμε να δουλεύουμε, θα ακινητοποιούνταν τα πάντα, ο ουρανός θα έπεφτε στη γη και η γη θα εκτοξευόταν στον ουρανό, τα φυτά θα ρήμαζαν τις πόλεις, ο Άρνος θα πλημμύριζε τα ωραία σας σπίτια, και μόνο όποιος έχει δουλέψει σκληρά θα ήξερε πως να επιβιώσει, ενώ εσάς τους δύο, μαζί με όλα σας τα βιβλία, θα σας κατασπάραζαν τα σκυλιά.» (3ο βιβλίο σ. 366-367)

Η δίκαιη αγανάκτηση του χειρώνακτα, του εκπροσώπου της εργατικής τάξης, που δεν του έχει

αναγνωριστεί ούτε ηθικά ούτε οικονομικά η τεράστια προσφορά του στο κοινωνικό σύνολο και η δίκαιη περηφάνεια του για την προσφορά του αυτή και την αξία της δουλειάς του, μετατρέπεται σε θυμό και επιθετικότητα απέναντι στο αστό διανοούμενο. Παραβλέπει όμως ο θυμωμένος εργάτης ότι ο αστός διανοούμενος που έχει απέναντί του είναι αριστερός, άρα σύμμαχός του. Ο Πασκουάλε υψώνει τα τείχη της ταξικής και πολιτισμικής διαφοράς ψηλότερα από την ιδεολογική συνάφεια.

Στη συνέχεια η Νάντια ακολουθεί την Έλενα στην κουζίνα όπου γίνεται ένας έντονος διάλογος που καταλήγει με την Νάντια να λέει, αναφερόμενη στην Λίλα:

Προτιμώ εκείνη από σένα. Είστε δύο αμετανόητες μαλακισμένες, δύο κατακάθια του λούμπεν προλεταριάτου. Μόνο που εσύ το παίζεις συμπαθητική, η Λίλα όχι» (3ο βιβλίο σ. 369)

Η Νάντια, όπως ο Πιέτρο, προέρχονται από αστικές οικογένειες αριστερών διανοομένων. Ο Πιέτρο δεν αρνείται την καταγωγή του, παραμένει αστός διανοούμενος και ο ίδιος, Η Νάντια, αντίθετα, απαρνείται την τάξη της και φεύγει με τον κουμμουνιστή εργάτη Πασκουάλε, δεν διστάζει όπως, στην σκηνή αυτή, να προσβάλλει με τρόπο εντελώς ταξικό, την Έλενα, που, προερχόμενη από την εργατική τάξη, έχει ανέλθει κοινωνικά μέσω της μόρφωσης αλλά και μέσω του γάμου της με τον Πιέτρο.

Η Νάντια και ο Πασκουάλε, με διαμετρικά αντίθετη ταξική προέλευση, μοιράζονται τον ίδιο θυμό. Ο θυμός τους είναι τυφλός και άδικος και δεν στρέφεται μόνο ενάντια στους ιδεολογικούς τους εχθρούς, ούτε καν ενάντια στους ταξικούς τους εχθρούς (αφού το ταξικό ζήτημα εδώ είναι περίπλοκο), στρέφεται ενάντια σε ιδεολογικούς συμμάχους, οι οποίοι δεν είναι εργάτες αλλά διανοούμενοι. Λίγο αργότερα, ο Πιέτρο τους ρωτάει πόσο καιρό είναι μαζί:

«Η Νάντια του απάντησε ψυχρά: Εσείς οι δύο μπορεί να είστε μαζί, εμείς πάντως όχι. Εκείνος τη ρώτησε με το πεισματάρικο ύφος που επιστράτευε όταν κατά τη γνώμη του είχε απέναντί του εξαιρετικά επιφανειακούς ανθρώπους: τι πάει να πει αυτό; Δεν μπορείς να καταλάβεις, αποκρίθηκε η Νάντια. Ο σύζυγός μου αντέδρασε: όταν κάποιος δεν καταλαβαίνει, προσπαθούμε να του εξηγήσουμε. Και τότε παρενέβη ο Πασκουάλε γελώντας: Δεν έχουμε τίποτα να σου εξηγήσουμε, κύριε καθηγητά. Εσύ να έχει απλώς στο μυαλό σου ότι έχεις πεθάνει και δεν το ξέρεις. Τα πάντα έχουν πεθάνει, έχει πεθάνει ακόμα κι ο τρόπος που ζείτε, που μιλάτε, η πεποίθησή σας ότι είστε ιδιοφυίες, δημοκρατικοί κι αριστεροί. Πως να εξηγήσεις κάτι σε κάποιον που έχει πεθάνει. (3ο βιβλίο σ. 369)

Αγένεια, επιθετικότητα, προσβλητικό ύφος, στον άνθρωπο που τους φιλοξενεί, κι είναι ο σύντροφος της παιδικής του φίλης, που προέρχεται από την ίδια μ' αυτόν φτωχική γειτονιά. Όταν έφυγαν,

ξαφνικά όπως είχαν έρθει, ο Πιέτρο είπε:

Δε θέλω να ξαναπατήσουν στο σπίτι μου αυτοί οι δύο. Όποιος μιλάει έτσι για την πνευματική δουλειά είναι φασίστας ακόμη κι αν δεν το ξέρει. (3ο βιβλίο σ. 370)

Κι αυτή είναι μια από τις πιο σημαντικές φράσεις του βιβλίου.

Ο αντιδιανοουμενισμός, που έκανε την εμφάνισή του στα φασιστικά κινήματα του μεσοπολέμου, τροφοδοτεί τον κακώς εννοούμενο λαϊκισμό, περιλαμβάνει την αμφισβήτηση της επιστήμης (όπως για παράδειγμα την θεωρία της εξέλιξης) και είναι συστατικό στοιχείο των ακροδεξιών ιδεολογικών τάσεων. Ο αντιδιανοουμενισμός υποδύεται τον αντιελιτισμό αλλά στην πραγματικότητα εναντιώνεται σε μία μόνο ελίτ, την πνευματική, τη μόνη ελίτ που παράγει κριτική σκέψη και αμφισβήτηση της εξουσίας της οικονομικής ελίτ.

Σήμερα βρισκόμαστε σε μια εποχή έξαρσης του αντιδιανοουμενισμού στον κόσμο, με τις ΗΠΑ, που μετά τον πόλεμο πρωτοστάτησαν στην επιστημονική και τεχνολογική ανάπτυξη, μέσω της κρατικής χρηματοδότησης και της προσέλκυσης ανθρώπινου δυναμικού υψηλών προσόντων, να πρωτοστατούν σήμερα στις επιθέσεις ενάντια στην εκπαίδευση όλων των βαθμίδων και ιδίως ενάντια στα πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Επίλογος

Η Φεράντε στην Τετραλογία της Νάπολης πιάνει το θέμα της μόρφωσης απ' όλες τις πλευρές:

Ξεκινάει από την αξία της μόρφωσης και την σημασία που έχει η καθολική πρόσβαση σε αυτήν. Η **μόρφωση ως δικαίωμα**, ως κοινωνικό αγαθό, για όποιον και όποια το επιθυμεί. Σήμερα, η πρόσβαση στην εκπαίδευση είναι πολύ πιο εύκολη απ' ότι ήταν τη δεκαετία του 1940, απέχει όμως πολύ από το να υπάρχει πραγματικά δωρεάν ποιοτική εκπαίδευση για όλους. Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια είμαστε αντιμέτωποι με τη σταδιακή υποβάθμιση της δημόσιας εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες. Το δικαίωμα στη μόρφωση παραμένει ένα σημαντικό αίτημα των κοινωνικών αγώνων.

Συνεχίζει με το ζήτημα της μόρφωσης ως προνόμιο, ένα προνόμιο που είναι στην βάση του ταξικού ακόμα κι αν ο φορέας της μόρφωσης προέρχεται από την εργατική τάξη και χρειάστηκε να παλέψει σκληρά για να την αποκτήσει, πολύ περισσότερο όμως αν είναι κληρονόμος μορφωτικού κεφαλαίου. Ο μορφωμένος άνθρωπος, και ειδικά ο αριστερός μορφωμένος άνθρωπος, οφείλει να αναγνωρίζει ότι **η μόρφωση είναι προνόμιο** και να μεταχειρίζεται το προνόμιο αυτό όπως όλα τα προνόμια. Διότι ο ελιτισμός που πολύ συχνά συναντάμε στους αριστερούς διανοούμενους είναι μία στάση ζωής που

τους απομακρύνει από τα λαϊκά στρώματα, και τότε η **μόρφωση λειτουργεί ως εμπόδιο και φραγμός**. Λέει ο Εντουάρ Λουί στον διάλογό του με τον Κεν Λόουτς («Διάλογος για την τέχνη και την πολιτική» εκδόσεις Αντίποδες):

«μερικές φορές η βία του πολιτισμικού κεφαλαίου μπορεί να είναι ακόμη πιο ισχυρή από εκείνη του οικονομικού κεφαλαίου, αφού οι καλλιεργημένοι αστοί έχουν την εντύπωση ότι βρίσκονται στη σωστή πλευρά, ακριβώς χάρη στη σχέση τους με την κουλτούρα. Αυτό είναι που πρέπει να θέσουμε υπό αμφισβήτηση.»

Ένας βασικός χαρακτήρας του βιβλίου με τον οποίο δεν έχει ασχοληθεί μέχρι τώρα αυτό το κείμενο, είναι ο Νίνο, ο μεγάλος έρωτας της Έλενας, για τον οποίο άφησε τον άντρα και τα παιδιά της, ο οποίος υπήρξε και εραστής της Λίλας. Ο Νίνο είναι επίσης διανοούμενος, ακαδημαϊκός, αριστερός. Επίσης είναι αριβίστας, ανέντιμος, αναξιόπιστος, και σταδιακά μετατρέπεται σε οργανικό διανοούμενο και κεντρώο πολιτικό, όπως πολλοί άνθρωποι που ξέρουμε. Άνθρωποι που με την υποκριτική και ελιτίστικη συμπεριφορά τους κηλιδώνουν τόσο την διανόηση όσο και την αριστερά.

Και κάπως έτσι τα λαϊκά στρώματα που αισθάνονται αποκλεισμένα από το προνόμιο και επιπλέον εξαπατημένα από δεκαετίες αθετημένων υποσχέσεων, οδηγούνται προς την ακροδεξιά, εκεί όπου καλλιεργείται ο **φασίζων αντιδιανοουμενισμός** που, καθόλου τυχαία, πάει χέρι χέρι με την antiwoke ατζέντα, τον ρατσισμό κλπ.

Σχεδόν σε κάθε συζήτηση μεταξύ αριστερών, είτε είναι συνεδριάσεις συλλογικοτήτων είτε είναι εκδηλώσεις με θέμα το τι πρέπει να κάνει η αριστερά, ένας οι περισσότεροι ομιλητές θα αναφερθούν στην ανάγκη γείωσης με την εργατική τάξη. Ακούγονται προτάσεις όπως το «να χρησιμοποιούμε πιο απλή γλώσσα, να γράφουμε πιο μικρά κείμενα» και «να αφήσουμε την πολλή θεωρία, ή έστω να τη συνοδεύσουμε από περισσότερη δράση». Προτάσεις που συνήθως μένουν προτάσεις και τα επόμενα κείμενα είναι πάλι τεράστια, με βιβλιογραφικές αναφορές, name dropping και πολλή «ανάλυση της συγκυρίας». Κείμενα που απευθύνονται στους ανθρώπους του «χώρου» και των όμορων χώρων και όχι στο ευρύ κοινό, σίγουρα όχι στα λαϊκά στρώματα. Οι δράσεις που αποφασίζονται στις συνεδριάσεις και τις εκδηλώσεις μας είναι συνήθως κι άλλα κείμενα, κι άλλες συνεδριάσεις, κι άλλες εκδηλώσεις, με ομιλητές και εισηγητές ανθρώπους των γραμμάτων, στην πλειονότητά τους άντρες.

Κι όλο αυτό απλώς δεν είναι αρκετό.

Ίσως δεν χρειάζεται να φέρουμε την εργατική τάξη στις ατελείωτες συζητήσεις μας, αλλά χρειάζεται να μιλάμε απλά και να ακούμε, απαλλαγμένοι/ες από ελιτισμό και εύκολες επικρίσεις. Επίσης χρειάζεται να πάμε να δουλέψουμε μαζί της. Ο μαρξιστής θεωρητικός, πρώην φορτηγατζής για αρκετά χρόνια και πρόσφατα εκλιπών Μάικ Ντέιβις το εξέφραζε καλύτερα:

«Στον πανεπιστημιακό χώρο συναντά κανείς ανθρώπους που αυτοαποκαλούνται μαρξιστές και πηγαίνουν σε πολλά συνέδρια, αλλά σχεδόν ποτέ δεν συμμετέχουν στην περιφρούρηση μιας απεργίας, δεν συμμετέχουν σε μια συνάντηση του συνδικάτου, δεν πετάνε ένα τούβλο ή δεν κάνουν το απλό πράγμα, να βοηθούν στο πλύσιμο των πιάτων μετά από μια φιλανθρωπική εκδήλωση». (Socialists are urgently looking for the future: American Marxist Mike Davis talks to Algerian journalist Mohsen Abdelmoumen)

Διότι η δουλειά των διανοούμενων, των επιστημόνων, των ακαδημαϊκών, είναι να κάνουν έρευνες και μελέτες, να γράφουν αναλύσεις και προτάσεις, άρθρα και βιβλία. **Αλλά η δουλειά της αριστεράς είναι ο Πόλεμος.** Ο πόλεμος ενάντια στον φασισμό, ενάντια στην εξαθλίωση και τον εξανδραποδισμό μας, ο πόλεμος για κοινωνική δικαιοσύνη. Και τον πόλεμο αυτό θα τον δώσουμε μαζί με την εργατική τάξη ή δε θα τον δώσουμε καθόλου.